

КОЛИШНІ ЗАСУДЖЕНІ В ЗСУ: ЦИФРИ, СТАТУС, ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ

2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Нормативні засади звільнення засуджених для служби в ЗСУ	5
Правовий статус звільнених умовно-достроково для служби в ЗСУ після підписання контракту	10
Практика застосування статті 81 ¹ Кримінального кодексу України	12
Адміністративний нагляд за звільненими на підставі ст. 81 ¹ КК України	16
Якість подань, вивчення матеріалів та судових рішень	19
Мобілізація і нові правила ВЛК. Новий список хвороб	23
Декриміналізація дрібних крадіжок та викрадення звільнених з місць позбавлення волі	28
Результати анкетування колишніх засуджених	30
Мотивація для засуджених долучатися до служби в армії ...	36
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	43
РЕКОМЕНДАЦІЇ	45

ВСТУП

Упродовж останніх десяти років Україна перебуває у стані війни з російською федерацією. За цей час перед державою постійно постають нові виклики, пов'язані з необхідністю оборонити свою територію та захищати населення від злочинних дій держави-агресора.

Особливої актуальності це питання набуло з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Наша країна щодня бореться як за своє майбутнє, так і за майбутнє всього демократичного світу. Однак для остаточної перемоги над державою-терористом необхідно докласти ще багато зусиль. Не є секретом, що мобілізаційний ресурс нашого ворога величезний, а тому нам слід використовувати всі наявні можливості для відсічі збройної агресії.

Останнім часом як в західних, так і в українських ЗМІ точиться дискусія про проблеми, пов'язані з набором нових військових до лав Збройних сил України.

Якщо на початку повномасштабної війни 2022 року кількість охочих піти на фронт значно перевищувала потреби армії, то після двох з половиною років війни мобілізаційний потенціал значно знизився.

Міжнародна практика, зокрема досвід затяжних війн і збройних конфліктів у низці європейських країн, свідчить: після першого року війни кількість добровольців традиційно знижується – і це, по суті, є нормальною реакцією суспільства на тривале протистояння.

Упродовж 2022 та 2023 років тривали регулярні мобілізаційні заходи для поповнення втрат, а також заміни загиблих і важкопоранених. Ці процеси не вимагали надмірних зусиль: зазвичай територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК) надсилали велику кількість повісток, і кількість людей, що з'являлася до ТЦК, була достатньою для формування необхідного резерву.

Суттєві труднощі з комплектуванням нових військових почали виникати наприкінці 2023 року. Зменшення кількості добровольців змусило уряд шукати нові технологічні рішення для підтримки чисельності особового складу армії.

Протягом 2024 року в Україні було розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, що передбачають механізми залучення окремих категорій громадян України до служби в підрозділах Збройних сил України (далі – ЗСУ). Серед них:

- засуджені, особи, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк;
- колишні засуджені, особи, які відбували покарання за коєння тяжкого та особливо тяжкого злочину;
- звільнені по кінцю строку відбування покарання, особи, які вийшли на свободу за останні три місяці.

Серед цих категорій є мотивовані та патріотично налаштовані громадяни.

Нормативні засади звільнення засуджених для служби в ЗСУ

Донедавна єдиною можливістю для засудженого брати участь в обороні країни було помилування. Від початку відсічі збройної агресії Президент України Володимир Зеленський прийняв три укази про помилування, завдяки яким 363 засуджених взяли до рук зброю й пішли на захист України. Ув'язнені (до винесення вироку) отримали право звертатися до прокуратури і суду щодо звільнення з-під варти для служби у ЗСУ за ст. 616 Кримінально-виконавчого кодексу України.

У той же час, практика залучення засуджених до військової служби, за визначенням Міністерства юстиції, потребувала чіткого законодавчого врегулювання всіх аспектів, пов'язаних з умовно-достроковим звільненням таких осіб, здійсненням адміністративного нагляду за ними, прийняттям їх на військову службу та визначенням особливостей її проходження, врегулюванням питань соціального і правового захисту таких людей тощо.

Для розв'язання цих питань 08.05.2024 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності».

Цим Законом Кримінальний кодекс України доповнено двома ключовими статтями: 81¹ і 336².

Стаття 81¹ створила підстави та алгоритм звільнення засуджених для служби в ЗСУ, а стаття 336² визначила відповідальність за порушення умови проходження такої служби.

«Стаття 81¹. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби

1. Під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом.

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, передбачене цією статтею, не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи засуджених за вчинення кримінальних правопорушень (передбачених статтями 152-156-1, 258-258-6, частиною четвертою статті 286-1, статтею 348 цього Кодексу, а також до засуджених службових осіб, які згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 цього Кодексу займали особливо відповідальне становище).

У разі застосування судом умовно-дострокового звільнення на підставі, визначеній цією статтею, така особа звільняється умовно-достроково від відбування лише основного покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом може бути застосовано судом, якщо засуджений виявив бажання проходити військову службу за контрактом та відповідає вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним статтею 21-5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

Відповідно до цих змін, особи, які умовно-достроково звільнені від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ КК України, приймаються на військову службу до ЗСУ за контрактом на посади рядового, сержантського, старшинського, а також офіцерського складу відповідно до військових звань, за якими вони перебувають на військовому обліку. Ухилення від контрактної військової служби особою, звільненою умовно-достроково для проходження такої служби, карається відповідно до Кримінального кодексу.

Перелік посад, які можуть обіймати звільнені умовно-достроково від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ КК України, визначає Генеральний штаб ЗСУ. Зауважимо, що у відкритому доступі такий перелік посад відсутній, як і інформація про його розробку чи прийняття.

На військову службу за контрактом приймаються звільнені умовно-достроково від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ КК України, за умови, що вони:

- досягли віку, який дозволяє проходження військової служби, і до граничного віку, визначеного статтею 22 цього Закону, їм залишається не менше трьох років;
- придатні до військової служби за станом здоров'я;
- пройшли професійно-психологічний відбір;
- мають достатній рівень фізичної підготовки для виконання обов'язків військової служби.

Для прийняття на військову службу осіб, які розглядаються до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, установи виконання покарань звертаються до ТЦК за місцем їхнього розташування.

Процедура оформлення на військову службу за контрактом, порядок і правила його укладення, припинення (розірвання) контракту та наслідки його припинення (розірвання), порядок присвоєння військових звань та проходження військової служби визначаються положенням про проходження військової служби та іншими нормативно-правовими актами.

При ухваленні рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом суд покладає на особу обов'язок у супроводі Національної гвардії України прибути до відповідного ТЦК для укладення контракту та проходження військової служби протягом перших 24 годин після набрання законної сили судовим рішенням про умовно-дострокове звільнення.

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення суд призначає покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 цього Кримінального кодексу.

Специфічною ознакою умовно-дострокового звільнення на підставі статті 81¹ КК України є відсутність такого матеріального критерію, як «доведення виправлення», а також процесуального – відбуття визначеної частини строку покарання. Тобто звільнення за ст. 81¹ КК України може відбуватися незалежно від відбутої чи невідбутої частини строку покарання, а також поведінки засудженої особи.

Порядок звільнення на підставі статті 81¹ КК України врегульований у КВК України. За заявою засудженого установа виконання покарань у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, вживає невідкладних заходів щодо можливості представлення особи до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом та організовує проходження таким засудженим первинного медичного огляду у закладах охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВСУ) та в інших закладах охорони здоров'я державної чи комунальної форми власності.

Питання щодо можливості представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом за наявності позитивних результатів первинного медичного огляду попередньо розглядається установою виконання покарань за обов'язковою участю (у тому числі в режимі відеоконференції) представника територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем розташування установи виконання покарань, а також представника військової частини, в якій засуджений планує проходити військову службу за контрактом. За результатами такого попереднього розгляду ТЦК може видати засудженому направлення для проходження військово-лікарської комісії (далі – ВЛК).

Установа виконання покарань сприяє, а ТЦК організовує проходження засудженим ВЛК. У разі визнання засудженого придатним до військової служби за станом здоров'я копія довідки військово-лікарської комісії з постановою про придатність до військової служби надається установі виконання покарань невідкладно – не пізніше 24 годин.

За результатами розгляду отриманих документів та прийняття рішення про можливість представлення засудженого до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом установа виконання покарань не пізніше 24 годин після прийняття такого рішення надсилає до суду клопотання (подання), заяву засудженого про бажання проходити військову службу за контрактом, письмову

За невиконання основної мети звільнення за ст. 81¹ КК України – проходження служби в ЗСУ – встановлено суворо кримінальну відповідальність:

«Стаття 336². Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом

1. Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особою, яку під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнено умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років».

згоду командира військової частини, в якій засуджений планує проходити військову службу за контрактом, копію військово-облікових документів та копію довідки військово-лікарської комісії з постановою про придатність до військової служби для розгляду у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством.

За умовно-дострокового звільнення з установи виконання покарань на підставі ухваленого судового рішення, визначеного статтею 81¹ КК України, що набрало законної сили, особа передається підрозділам Національної гвардії України для її супроводу з установи виконання покарань до ТЦК.

Порядок взяття засуджених на військовий облік призовників, військово-возобов'язаних, проходження ними ВЛК, професійно-психологічного відбору, перелік ТЦК, які здійснюють облік осіб, звільнених умовно-достроково, порядок їх супроводу Національною гвардією України до ТЦК, до відповідних підрозділів ЗСУ для укладення контракту та проходження військової служби, а також порядок взаємодії ТЦК, установ виконання покарань та Національної гвардії України визначаються Кабінетом Міністрів України.

Потрібно констатувати, що вищевказані порядки дотепер не розроблені, принаймні, у відкритому доступі їх текстів нема. Відсутні також посилання на прийняття цих актів.

Останнім днем відбування кримінального покарання особою, до якої було застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, є день її передачі до підрозділів Національної гвардії України для доставлення до відповідного ТЦК.

Правовий статус звільнених умовно-достроково для служби в ЗСУ після підписання контракту

Засуджені, які звільняються на підставі статті 81¹ КК України, проходять службу в ЗСУ виключно на підставі контракту. Інші форми призову для таких осіб не передбачені.

Контрактна служба передбачає добровільне підписання угоди із ЗСУ на певний термін. Контрактник має чітко визначені обов'язки, а також може самостійно обрати бажану спеціалізацію для проходження служби та рід військ.

Рядові військовослужбовці можуть укладати контракти на термін до трьох років, тоді як сержанти та старшини мають можливість підписати угоди на періоди від трьох до п'яти років. Для окремих спеціальностей, наприклад, в авіації, контракт може тривати до десяти років.

Під час мобілізації укладений контракт автоматично продовжується і не підлягає розірванню. Відповідно до закону «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовці за контрактом служать до настання таких обставин:

- дія воєнного стану завершилась;
- оголошено демобілізацію;
- присутні підстави для звільнення.

Військова служба за контрактом доступна громадянам, які відповідають вимогам щодо здоров'я та віку – від 18 до 45 років (до 60 років під час особливого періоду).

Військовослужбовці під час лікування та реабілітації у закладах охорони здоров'я (далі – ЗОЗ) всіх форм власності та підпорядкування забезпечуються за рахунок державного бюджету щоденним харчуванням за нормою № 5, яка застосовується у військово-медичних закладах. Оплату здійснює Міністерство оборони України по факту надання послуги на основі щомісячного звіту медичного закладу.

Усі інші обставини проходження служби за контрактом мають бути тожними з іншими громадянами. Проте на практиці загальні норми стосовно засуджених не дотримуються.

Особливості проходження служби колишніми засудженими визначені у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Зокрема, статтю 101 було доповнено пунктом 24 такого змісту:

«24. Військовослужбовцям із числа осіб, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ Кримінального кодексу України, та які проходять військову службу за контрактом, щорічна основна відпустка не надається, але може надаватися відпустка за сімейними обставинами та з інших поважних причин тривалістю не більше 10 календарних днів.

Військовослужбовцю на підставі висновку військово-лікарської комісії надається відпустка для лікування у зв'язку з хворобою або відпустка для лікування після поранення (контузії, травми або каліцтва) із збереженням грошового та матеріального забезпечення. Відпустка надається виключно за місцем перебування військовослужбовця в закладах охорони здоров'я».

Наприклад, громадяни, які підписують контракт вперше, отримують одноразову виплату. Станом на 2024, сума такої виплати становить 24 224 грн для рядових військових, 27 252 грн — для військових сержантського та старшинського складу, 30 280 грн — для офіцерів. Контрактники також можуть розраховувати на виплату підйомної допомоги та добові, якщо доведеться переїхати на нове місце служби або через передислокацію частини. Додатково можуть надаватися місце для проживання або часткове відшкодування оренди житла. Але до колишніх засуджених ці норми не впроваджуються.

Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» (статті 21⁶, 21⁷) передбачає певні особливості проходження військової служби особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання, зокрема:

- у контракті про проходження військової служби осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання, випробування не встановлюється;
- для військовослужбовців із числа осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання, які приймаються на військову службу за контрактом та призначаються на посади, строк військової служби становить до закінчення особливого періоду;
- особи, звільнені умовно-достроково від відбування покарання, проходять військову службу виключно у відповідних спеціалізованих підрозділах військових частин (спеціалізованих військових частинах). Порядок створення та функціонування спеціалізованих підрозділів військових частин визначається Міністерством оборони України;
- доступ осіб, звільнених умовно-достроково від відбування покарання, до державної таємниці здійснюється відповідно до Закону України «Про державну таємницю».

Звільнення з військової служби військовослужбовців з числа осіб, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ Кримінального кодексу України, здійснюється відповідно до частини сьомої статті 26 цього Закону. Зокрема, контракт осіб, яких умовно-достроково звільнено від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ Кримінального кодексу України, припиняється (розривається), а військовослужбовці, які проходять військову службу за контрактом, можуть бути звільнені з військової служби:

- за станом здоров'я на підставі висновку (постанови) ВЛК про непридатність до військової служби з виключенням з військового обліку або про непридатність до військової служби з переоглядом через 6–12 місяців;
- у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено покарання у виді позбавлення або обмеження волі;
- у зв'язку із закінченням особливого періоду або оголошенням рішення про демобілізацію.

Практика застосування статті 81¹ Кримінального кодексу України

Станом на січень 2025 року установами Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВСУ) до суду подано 6 978 клопотань про умовно-дострокове звільнення засуджених від відбування покарання для проходження військової служби. Судом задоволено 6 775 клопотань. Відмовлено судом в задоволенні 113 клопотань. Основними причинами, згідно з інформацією Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, є відмова засуджених від умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби.

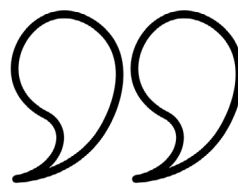
За даними Єдиного реєстру судових рішень, станом на липень 2024 року прийнято 10708 рішень з питань застосування статті 81¹ КК України. З цього числа 3175 ухвал стосувалися повернення матеріалів через неналежне оформлення матеріалів (відсутність довідок ВЛК, згоди засудженого, довідки підрозділу ЗСУ тощо), у 1090 випадках засуджені самі просили відмовити у розгляді матеріалів чи застосуванні статті 81¹ КК України.

Апеляційними інстанціями винесено 563 рішення про відмову у застосуванні статті 81¹ КК України. З них майже 480 — за зверненнями самих засуджених, які змінили думку та відмовилися від проходження служби, інші — за апеляціями прокурорів з підстав наявності чинних кримінальних проваджень та інших обмежень.

Зважаючи на це, можна припускати, що подаючи заяву про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України, певний відсоток засуджених перебував на хвилі загального підйому, проте після прийняття рішення судом їхня думка змінилася.

За словами частини засуджених, рішення подати апеляційну скаргу було ухвалене після того, як до установи прибули учасники бойових дій і розповіли про складну ситуацію на фронті. Це викликало страх за власне життя і здоров'я та послабило мотивацію до участі у військовій службі та патріотичні настрої.

Деякі засуджені зазначили, що рішення подати апеляційну скаргу було зумовлене категоричною позицією їхніх близьких родичів (зокрема, дружини або батьків), які виступили проти проходження військової служби. У цьому випадку також ключову роль відіграв страх за життя і здоров'я. Зокрема, один із опитаних засуджених зазначає:

«Я не в повній мірі зрозумів, де саме буду проходити службу, і розраховував на те, що спочатку, після звільнення, буду направлений у відповідний навчальний центр, а у подальшому — до війсь-

кової частини, виходячи з набутих у навчальному центрі навичок та знань. Проте мені стало відомо, що всіх осіб, звільнених від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК України, одразу направляють для проходження військової служби до вже заздалегідь визначеної військової частини, у штурмову бригаду, яка бере участь у бойових діях саме на «нулі»

засуджений

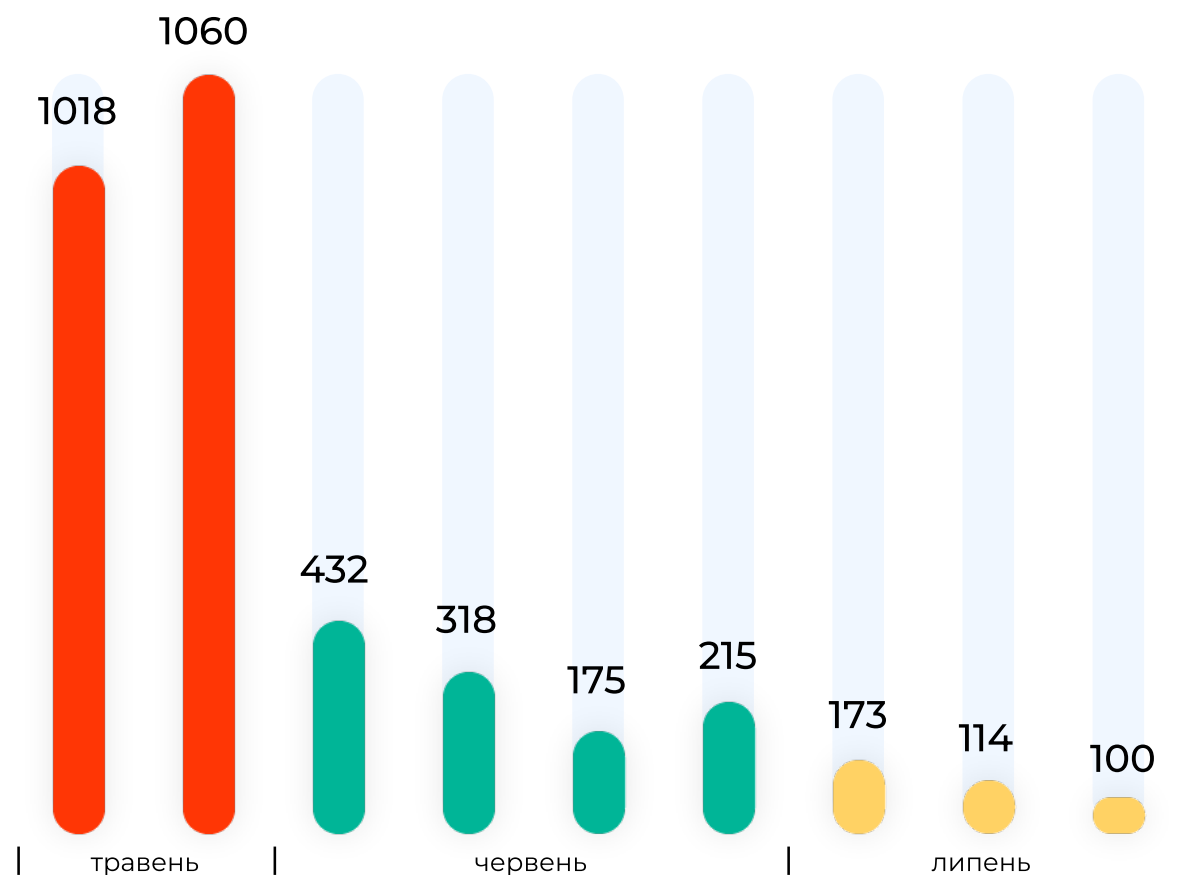
«Я впевнений, що це смерть, бо навіщо туди ще набирати зеків?».

За даними Єдиного реєстру судових рішень переважна більшість засуджених, які подали заяви про звільнення на підставі статті 81¹ відбували покарання за:

- вчинення крадіжки та грабежу (55%);
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів без мети збуту (10,5%);
- незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів (7%);
- навмисне вбивство (4,5%).

Невідбутий строк покарання коливається від 1 року до 11 років.

Найбільший пік активності застосування статті 81¹ КК України відзна-

чався одразу після прийняття закону, нині вона пішла на спад.

Результат аналізу даних з Реєстру судових рішень дозволяє констатувати, що середньостатистичний звільнений — це чоловік віком 35–40 років, засуджений за майнові злочини, не мав заохочень, мав стягнення, відбув не

менше 6 місяців строку покарання та має невідбуту частину строку близько 4 років.

За даними ЗМІ, 40% мобілізованих осіб з числа ув'язнених мають попередні судимості. Це є суттєвим показником, зважаючи на те, що загалом частка раніше судимих серед засуджених в останні роки становить 25–26%. Практично усі вони служать на стрілецьких посадах, є лише поодинокі випадки, коли такі звільнені ставали санітарами, кухарями чи водіями у ЗСУ. Водночас найбільше мобілізованих колишніх засуджених відбували покарання за крадіжки, грабежі та важкі тілесні ушкодження. Також серед «новобранців» є й ті, хто був засуджений за ухилення від мобілізації. Певна частка засуджених, які виявили бажання служити в ЗСУ, отримали свої строки за те, що намагались незаконно переправляти військовозобов'язаних громадян через кордон.

Згідно з даними Головного управління комунікацій ЗСУ, станом на серпень 2024 року на службу було допущено 18 колишніх ув'язнених жінок, які пройшли базову військову підготовку, отримали посади стрільців і санітарок та проходять службу в підрозділах Сухопутних військ.

Крім того, є відомості про залучення колишніх засуджених жінок до інших напрямків військової служби. Вони працюють у штурмових бригадах, беруть участь у військових розслідуваннях, а також виконують обов'язки операторів безпілотних літальних апаратів, зазначає **Анна Скрипка**, директорка БО «БФ «Соціально-правовий розвиток».

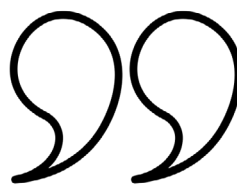
За її словами, кількість жінок, які були умовно-достроково звільнені для проходження військової служби, значно менша за кількість охочих вступити до лав ЗСУ. Це, на її думку, зумовлено положеннями Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», які передбачають створення окремих спеціалізованих підрозділів у військових частинах для проходження служби колишніми засудженими.

Водночас у законодавстві не врегульовано питання залучення жінок до таких спеціалізованих підрозділів або створення окремих підрозділів виключно для жінок. Це значно ускладнює процес їхнього розподілу у військових формуваннях, зокрема в навчальних частинах, та подальшої інтеграції у військові структури.

Проблема створення окремих підрозділів для колишніх засуджених, зокрема для жінок, залишається недостатньо врегульованою на законодавчому рівні та викликає численні суперечки. Водночас необхідність формування таких структур розглядалася ще на етапі розробки відповідних нормативних актів.

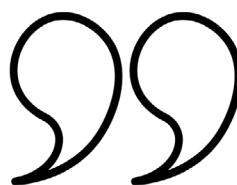
Зокрема, під час підготовки законопроекту «Про військовий обов'язок і військову службу» тодішній міністр юстиції України Денис Малюська (2019–2024) аргументував доцільність створення спеціалізованих підрозділів для добровольців з місць позбавлення волі так:

«Законодавство містить певні гарантії, які забезпечать, щоб імплементація закону була ефективною. Зокрема, це не тільки добровільна, тобто контрактна форма служби (щоб згода була з обох боків), а й створення окремих підрозділів, де служитимуть ті, хто був звільнений із місць позбавлення волі. Щоб не було різного підходу, щоб хтось, раптом вийшовши з в'язниці, не опинився в «ужгородському котлі», не виконуючи свій військовий обов'язок. Власне, тому рівний підхід, однаковий підхід, незалежно від того — це корупціонер... Чи це буде звичайний кримінальний злочинець».

моральні принципи»

Дмитро Кухарчук, рекрутер Третньої ОШБ

«Після навчального центру ми будемо їх рівномірно інтегрувати в підрозділи. Штрафних батальйонів чи чогось подібного ми створювати не будемо. Це порушує нашу честь, нашу совість та взагалі будь-які

«Армія — не тюрма. Нам без різниці, чи він був засудженим, чи не був засудженим. Він стає побратимом. Його навчать, він буде воювати як звичайний борець Третньої штурмової»

військовослужбовець Третньої окремої штурмової бригади з позивним «Істок»

Водночас ця ініціатива викликала значний резонанс і дискусії серед військових підрозділів та правозахисних організацій. Зокрема, Третя окрема штурмова бригада відмовилася створювати спецпідрозділ під добровольців з колоній. У бригаді зазначили, що спеціальні окремі підрозділи можуть погано впливати на мотивацію та моральний стан бійців.

Олег Цвілий, голова правління ГО «Захист в'язнів України» також виступає проти створення окремих підрозділів:

«Ми вважаємо, що захищати країну — це честь, а не покарання. Тому й звільняти задля цього нам потрібно безпечних, свідомих, патріотичних і вмотивованих людей. І вони будуть максимально корисними в армії попри свою судимість.

Нагадую, що мета призначеного судом покарання — виправлення засудженого й запобігання вчиненню нових злочинів. Тож якщо людина із судимістю готова служити у війську, вона демонструє таке виправлення та повертається до суспільства корисним його членом.

Окремі загони з колишніх ув'язнених немов підштовхують до використання їхніх кримінальних здібностей. Такі підрозділи не сприяють їхній реінтеграції та створюють потенційну проблему: що робити із цими людьми після перемоги».

Він також наголошує, що створення таких підрозділів може породити нові виклики:

«Багато військових не мають досвіду роботи з такими людьми і не готові до проблем, які можуть виникнути при об'єднанні колишніх засуджених в одну групу. Тюремний досвід формує специфічні навички

та поведінкові моделі, а від складу колективу залежить, хто стане його моральним лідером.

Також варто враховувати, що серед цих людей високий відсоток тих, хто має залежності. У деяких випадках колишні засуджені, опиняючись на свободі, де є доступ до психотропних речовин, втрачають самоконтроль, що призводить до непередбачуваної поведінки».

Олег Цвілий також наводить у приклад історію Максима – звільненого з 43-ї колонії, який долучився до війська:

«Макс із 43-ї колонії заслужив медаль за службу на Харківщині. Згодом його піймали на вживанні наркотиків разом із медиком, який йому ці наркотики збував. Його та ще 6 людей відправили на штурм, відтоді зв'язок із ним обірвався. До цього мені стало відомо, що всіх “аватарів” відправляють на передову — на м'ясо. Це лише один із прикладів того, як системні проблеми у війську та неправильна інтеграція можуть призводити до трагедій».

Адміністративний нагляд за звільненими на підставі ст. 81¹ КК України

Практично в усіх випадках застосування звільнення за статтею 81¹ КК України засудженим встановлювався адміністративний нагляд строком на 1 рік. При цьому, якщо за загальним підходом адміністративний нагляд встановлюється переважно з огляду на характер вчиненого кримінального правопорушення (зокрема за високого ризику рецидиву) або у зв'язку з негативною поведінкою особи після звільнення, то у випадку застосування статті 81¹ КК України підставою для встановлення нагляду є сам факт звільнення для проходження військової служби. Будь-які інші критерії для адміністративного нагляду не передбачені. Як наслідок – адміністративний нагляд встановлюється практично усім звільненим, незважаючи навіть на позитивну характеристику.

Згідно з результатами анкетування, адміністративний нагляд було встановлено для 73% колишніх засуджених, які наразі проходять військову службу.

За такого підходу фактично нівелюється загальне призначення і сутність адміністративного нагляду, який має встановлюватися з метою запобігання вчиненню кримінальних правопорушень окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них.

Порядок здійснення такого нагляду також чітко не регламентований, як і права та обов'язки звільнених. Чинний Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» містить положення лише про суб'єкта здійснення нагляду, без вказівок щодо процедури його реалізації.

Аналіз судових рішень доводить, що суди абсолютно ідентично визначають не лише строк нагляду, а й формулюють встановлені обмеження. Наприклад:

«Встановити засудженій ОСОБА_4 адміністративний нагляд строком на 12 місяців в порядку, визначеному ст. 71 Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їхньої участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» від 08.05.2024 № 3687-ІХ, з встановленням обмежень, передбачених ст. 10, а саме:

«Стаття 7¹. Порядок здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби

Адміністративний нагляд за особами, звільненими з установ виконання покарань на підставі, визначеній статтею 81¹ Кримінального кодексу України, здійснюється командиром військової частини, в якій особа проходить військову службу. Особи, стосовно яких встановлено адміністративний нагляд, беруться у військовій частині на окремий облік».

- заборони перебування поза межами місця дислокації військової частини, з якою укладено контракт та місця перебування, визначеного безпосереднім командиром;
- заборони виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі дислокації військової частини та місця перебування, визначеного безпосереднім командиром, без дозволу командира військової частини, з якою укладено контракт.

Контроль за здійсненням адміністративного нагляду покласти на командира військової частини, в якій ОСОБА_4 проходить службу».

У таких судових рішеннях зазвичай ще вказується про підтримку засудженою людиною встановлення щодо неї адміністративного нагляду:

«Засуджений ОСОБА_4 клопотання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби та встановлення адміністративного нагляду просив задовольнити».

Проте зазначені рішення є такими, що не відповідають чинному законодавству, оскільки Закон України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» зазначених типів обмежень не містить.

Також адміністрація установ виконання покарань порушує й порядок встановлення адміністративного нагляду, визначений в Інструкції про порядок організації здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі, затверджений спільним наказом МВС та Державного департаменту України з питань виконання кримінальних покарань від 4 листопада 2003 р. № 1303/203.

За діючими нормами, можливі обмеження є дещо іншими:

«Стаття 10. Обмеження дій піднаглядних

До осіб, щодо яких встановлено адміністративний нагляд, за постановою суду можуть бути застосовані частково або у повному обсязі такі обмеження:

- заборона виходу з будинку (квартири) у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу;
- заборона перебування у визначених місцях району (міста);
- заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста);
- реєстрація в міліції від одного до чотирьох разів на місяць.

Під час здійснення адміністративного нагляду суд за поданням начальника органу Національної поліції з урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки може змінювати (зменшувати або збільшувати) обсяг обмежень, передбачених цією статтею».

Інструкція передбачає, що адміністрація установ виконання покарань:

«2.1.5. Направляють до суду подання, у якому мають бути визначені обмеження, які пропонує встановити начальник органу внутрішніх справ, на територію якого прибуде раніше судимий, щодо якого встановлено адміністративний нагляд». У наявних поданнях до суду адміністрація колоній обмежується суто посиланням на можливість встановлення такого нагляду: «Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх

участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» від 8 травня 2024 року №3687-IX визначено, що стосовно осіб, які звільнені умовно-достроково від відбування покарання на підставі, визначеній статтею 81¹ КК України, встановлюється адміністративний нагляд, який здійснюється командиром військової частини, в якій особа проходить військову службу».

Пропозиції щодо обмежень, строку та бодай якесь обґрунтування індивідуальних підстав доцільності його встановлення не зазначається.

Як наслідок, фактично права засуджених незаконно обмежуються ще під час прийняття рішення, а часу на його ґрунтовне оскарження не залишається.

Якість подань, вивчення матеріалів та судових рішень

Чинні нормативні акти не встановлюють вимог до форми чи змісту подань адміністрації установи до суду. Натомість аналіз судових рішень свідчить, що в таких поданнях адміністрація висвітлює, як правило, виключно обставини, що є підставою для застосування умовно-дострокового звільнення на підставі статті 81¹ КК України:

«Державна установа «Стрижавська виправна колонія (№ 81)» звернулася до суду із поданням про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом та встановлення адміністративного нагляду відносно засудженого ОСОБА_4. В обґрунтування подання зазначено, що засуджений ОСОБА_4 з 15 липня 2022 року відбуває покарання в державній установі «Стрижавська виправна колонія (№ 81)» та 19 травня 2024 року до адміністрації державної установи «Стрижавська виправна колонія (№ 81)» ним подано заяву про бажання проходити військову службу за контрактом. ОСОБА_4 є засудженим, стосовного якого, відповідно до абзацу 2 частини 1 статті 81-1 КК України, можливо застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, оскільки вчинений ним злочин не відноситься до злочинів, за вчинення яких таке звільнення не застосовується. Адміністрацією державної установи «Стрижавська виправна колонія (№ 81)» організовано проведення первинного медичного огляду ОСОБА_4 лікарями амбулаторно-поліклінічного відділення Стрижавської багатoproфільної лікарні № 81 філії ДУ «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Вінницькій області, забезпечено проходження військово-лікарської комісії ІНФОРМАЦІЯ_2, за результатами вказаного медичного огляду ОСОБА_4 придатний до військової служби. За результатами попереднього розгляду 23 травня 2024 року комісією державної установи «Стрижавська виправна колонія (№ 81)», за участі представника територіального центру комплектації та соціальної НОМЕР_1 старшого інструктора відділення рекрутингу та комплектування ІНФОРМАЦІЯ_3 молодшого сержанта ОСОБА_6, представника військової частини головного сержанта військової частини НОМЕР_2 ОСОБА_7 можливо представити до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом у військовій частині ОСОБА_4».

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс окреслює загальні вимоги, що ставляться перед судовим рішенням:

«Стаття 370. Законність, обґрунтованість і вмотивованість судового рішення»

1. Судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.
2. Законним є рішення, ухвалене компетентним судом згідно з нормами матеріального права з дотриманням вимог щодо кримінального провадження, передбачених цим Кодексом.
3. Обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу.
4. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні і достатні мотиви та підстави його ухвалення».

«Стаття 372. Зміст ухвали»

1. Ухвала, що викладається окремим документом, складається зі:

1) вступної частини із зазначенням:

- дати і місця її постановлення;
- назви та складу суду, секретаря судового засідання;
- найменування (номера) кримінального провадження;

мінального провадження;

- прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження і місця проживання;
- закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа;
- сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження;

2) мотивувальної частини із зазначенням:

- суті питання, що вирішується ухвалою, і за чиєю ініціативою воно розглядається;
- встановлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів;
- мотивів, з яких суд виходив при постановленні ухвали, і положення закону, яким він керувався;

3) резолютивної частини із зазначенням:

- висновків суду;
- строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження».

Чим є судове рішення високої якості, пояснила Велика Палата Верховного Суду у справі №261/0/15-18: «Судове рішення високої якості — це рішення, яке досягає правильного результату, наскільки це дозволяють надані судді матеріали, у справедливий, швидкий, зрозумілий та недвозначний спосіб».

Виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, а є, насамперед, гарантією проти свавілля (рішення ВП ВС [у справі №11-987cap18](#)).

По-перше, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін та вказати на доводи, що лежать в основі рішення і забезпечують його правомірність.

По-друге, це дає можливість суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система. Підстави прийняття рішення повинні бути узгодженими, чіткими, недвозначними та несуперечливими. Вони повинні давати можливість читачеві простежити логіку міркувань, з яких суддя ухвалив рішення.

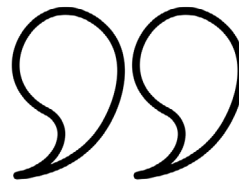
Консультативна рада європейських суддів підкреслює, що держави повинні гарантувати відповідність своїх національних процедур вимогам, викладеним у рішеннях Європейського Суду з прав людини. Судові рішення мають оцінюватися, у першу чергу, на підставі основоположних принципів Конвенції. Оцінювання не можна проводити лише у світлі міркувань економічного або управлінського характеру. Доцільність застосування економічних методів має бути добре продуманою. Роль судової влади насамперед полягає в тому, щоб застосовувати та реалізовувати норми права, і судову владу не можна оцінювати з точки зору економічної ефективності.

Проте за застосування статті 81¹ КК України суди не заглиблюються у вивчення особистості, мотивів засудженого, а також не оцінюють його готовність до проходження служби. Рішення приймається, переважно, на підставі інформації, вказаній [у поданні](#):

«Суд, дослідивши матеріали подання та заслухавши думку прокурора вважає, що засуджена ОСОБА_4 підлягає звільненню умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, оскільки вона виявила бажання проходити військову службу за контрактом, відповідає вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним ст. 21⁵ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», є засудженою, стосовно якої можливо застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби».

Водночас жодне з рішень не містить інформації про те, чи здійснював суд оцінку висновків адміністрації установи, а також реального ставлення засудженого до проходження військової служби, рівня його обізнаності щодо її специфіки та інших релевантних обставин. Крім того, доцільним є з'ясування можливості забезпечення належного медичного супроводу, зокрема замісної підтримуючої терапії (ЗПТ), антиретровірусної терапії (АРТ) тощо, в умовах проходження служби за визначеною посадою. Результатом стають випадки ухилення від проходження служби та звернення стосовно порушення прав.

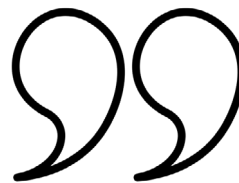
За умови дотримання судами вимог ґрунтовного вивчення усіх обставин можна було б створити підґрунтя для направлення до ЗСУ лише реально готових та мотивованих людей. Це зменшило б кількість ухилень від проходження служби, а також інших порушень.

«Я По-в Юрій Олександрович громадянин України. Був мобілізований в 56 бригаду, підрозділ «Шквал» з ДУ «Одеська виправна колонія» № 14. Маю ВІЛ та гепатит С. Рішенням ВЛК визнаний обмежено придатним. Стан здо-

ров'я не дозволяє бути штурмовиком. Я доброволець, самостійно зробив свій вибір. Щодо своїх проблем, пов'язаних зі станом здоров'я, заявляв одразу, мені набрехали і розподілили до штурмовиків. Гроші за контрактом не отримав, навчання повністю не пройшов, був відправлений на передову. Я наполягав, щоб мене евакуювали на повторне проходження ВЛК. Був направлений в м. Ізюм. Без грошей залишений на вулиці. Я дзвонив в частину, мені сказали чекай там заробітної плати та прохось ВЛК, котре перенесли в м. Боровенкове, Харківська обл. Я так і зробив. 16 вересня мені по телефону доповів ротний, що я в СЗЧ. Я таких намірів не мав. Порушені мої права та є загроза моему життю. 26.09.2024»

засуджений

«Наші родичі, які боронили Україну, зараз вважаються безвісті зниклими у н. п. Глибоке, Харківської області. Мій брат зник безвісті 26.07.2024 проходив військову службу в батальйоні спеціального призначення «Шквал» як колишній засуджений. Вийшов на позиції 21.07.2024.

Мені особисто заявив один з його командирів, що колишні «зеки» для них як пушечне м'ясо! Командування нехтують життям наших військово-службовців відправляючи їх по одній-дві людині проти групи окупантів, які вже міцно стоять на позиціях. Та мають все необхідне для того, щоб нас знищувати»

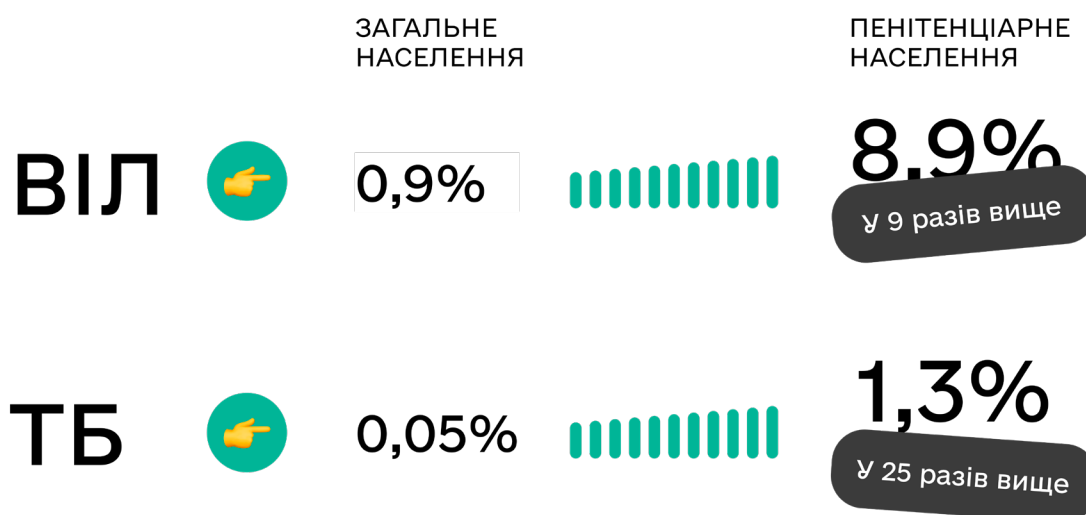
засуджений

Мобілізація і нові правила ВЛК. Новий список хвороб

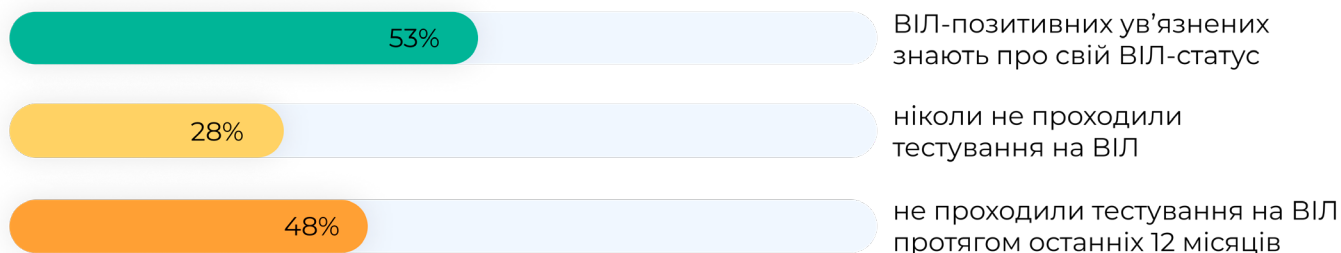
Україна і надалі залишається країною з високим рівнем поширення ВІЛ-інфекції та однією з п'яти країн з найвищим рівнем захворюваності на мультирезистентний туберкульоз у Східній Європі та Центральній Азії.

Особливе занепокоєння викликає ситуація в установах виконання покарань, які «традиційно» є осередками скупчення хворих на хронічні соціально небезпечні захворювання пацієнтів. Це підтверджують результати [інтегрованого біоповедінкового дослідження](#) з оцінки тенденцій поширеності ВІЛ та інших вірусних інфекцій, розповсюдженості ризикованих поведінкових практик серед засуджених.

Так, наприклад, якщо поширеність ВІЛ в Україні становить 0,9%, то серед ув'язнених і засуджених – 8,9%.

При цьому, за даними дослідження, лише 53% ВІЛ-позитивних ув'язнених знають про свій ВІЛ-статус. 28% респондентів дослідження повідомили, що ніколи не проходили тестування на ВІЛ, 48% – не проходили його протягом останніх 12 місяців.

При цьому, згідно з результатами опитування БО «FREE ZONE» у ДУ «Одеська виправна колонія №14», досвід ін'єкційного вживання нар-

котиків має 51% засуджених. Щонайменше 33% з них на момент проведення опитування вживали наркотики протягом останніх 30 днів перебування у виправній установі. 20% усіх опитаних зазначили, що мали досвід вживання наркотиків ін'єкційним шляхом.

Це дає підстави робити висновки про те, що потрапляючи в установи виконання покарань споживачі ін'єкційних наркотиків продовжують ризиковану поведінку, але більшість з них не мають доступу до стерильного інструментарію, що впливає на рівень інфікування ВІЛ та вірусними гепатитами в установах виконання покарань.

Приблизно 14% від усіх засуджених в Україні винесено вирок за злочини, пов'язані з нелегальним обігом наркотиків (відповідно до статей 305–322 Кримінального кодексу України).

Станом на 01.11.2024, протягом року 895 пацієнтів із захворюванням на туберкульоз перебували на лікуванні в спеціалізованих туберкульозних лікарнях Центру охорони здоров'я (далі – ЦОЗ) ДКВС України (в Дніпропетровській спеціальній туберкульозній лікарні (далі – СТЛ) №89; Збаразькій СТЛ №63; Покровській СТЛ №17, яка відновила функціонування з 01.06.2023; Снігурівській СТЛ №5, яка відновила функціонування з 01.06.2023). А 79 звільнених осіб із цих лікарень продовжили лікування туберкульозу в 303 МОЗ України після звільнення.

Поширення ВІЛ, туберкульозу і вірусних гепатитів у пенітенціарних установах є однією з найскладніших і найважчих для розв'язання медико-соціальних проблем. Однією з основних проблем у процесі забезпечення сталості послуг у сфері ВІЛ / туберкульозу в УВП залишається відокремленість філій та медичних частин Центру охорони здоров'я (ЦОЗ) ДКВС від загальнодержавної системи охорони здоров'я. Після потрапляння в СІЗО та виправні колонії пацієнти з ВІЛ і туберкульозом «зникають з радарів» цивільної системи охорони здоров'я, а представники ключових груп населення втрачають доступ до життєво необхідних профілактичних послуг.

Останніми роками було докладено чимало зусиль у налагодженні міжвідомчої взаємодії між установами виконання покарань, медичними частинами ЦОЗ ДКВС та закладами охорони здоров'я МОЗ у питаннях забезпечення безперервності лікування пацієнтів, які звільняються (за активної участі сервісних і пацієнтських НУО). Але з початком активізації процесів рекрутингу засуджених та мобілізацією звільнених (по закінченню терміну відбування покарання або у зв'язку з декриміналізацією дрібних крадіжок) все гостріше постає питання забезпечення лікування для пацієнтів із хронічними захворюваннями, коли вони буквально з-під воріт виправних колоній потрапляють у підрозділи ЗСУ або Нацгвардії України.

Основна причина такого явища полягає в тому, що починаючи з 4 травня 2024 року, військові та військовозобов'язані проходять військово-лікарські комісії (ВЛК) за новими правилами. Вони прописані в змінах до [наказу 402](#), виданими Міністерством оборони.

Серед новацій – обмежено придатних більше немає. Цей статус прибрали у березні 2024 року у змінах до законів про права військових і поліцейських на соцзахист. Але досі було невідомо, як оцінювати стан здоров'я людей, які раніше вважалися обмежено придатними.

За новими правилами, після медогляду військовозобов'язані отримають один з п'яти статусів:

- придатний;
- придатний до служби у військових частинах забезпечення, ТЦК та СП, вищих військових навчальних закладах та установах;
- тимчасово непридатний, який потребує лікування, відпустки чи звільнення;
- непридатний з переоглядом через 6–12 місяців;
- непридатний до військової служби з виключенням з військового обліку.

«Придатний до служби у забезпеченні, ТЦК, військових закладах та установах» – це заміна «обмежено придатного». Починаючи з 4 травня 2024 року, усі обмежено придатні вимушені були пройти повторну ВЛК, яка мала вирішити, до якої з нових категорій їх віднести.

Але ключовою зміною (в контексті забезпечення медичною допомогою засуджених та звільнених, які опинились в підрозділах ЗСУ) є те, що новий наказ про ВЛК тепер містить оновлений список хвороб, з якими беруть чи не беруть до війська. Серед них є й соціально небезпечні захворювання, про концентрацію яких серед засуджених свідчили дослідження, згадані вище.

Ось декілька прикладів таких змін:

Стаття 2. Включено: туберкульоз органів дихання, підтверджений або не підтверджений бактеріологічно та гістологічно A15 - A16; туберкульоз нервової системи A17; туберкульоз інших органів A18; міліарний туберкульоз A19

Стаття 4. Включено: усі форми хронічних вірусних гепатитів B15 - B19

Стаття 5. Включено: хвороба, зумовлена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) B20 - B24, безсимптомне носійство ВІЛ Z21

Стаття 15. Включено: розлади психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин F11-F19 (алкоголю, опіоїдів, канабіоїдів, седативних, снодійних, кокаїну, галюциногенів, летючих розчинників, наркотичних засобів та інших).

Зважаючи на те, що розлади психіки, пов'язані із вживанням наркотиків, з травня 2024 року не є підставою звільнення від служби, можна припускати, що кількість залежних від психотропних речовин у армії зросла.

Це викликає певні занепокоєння. Зокрема, керівниця медичної служби «УЛЬФ» Першого окремого штурмового батальйону «Вовки Да Вінчі»

ім. Дмитра Коцюбайла **Аліна Михайлова** категорично проти такої тенденції.

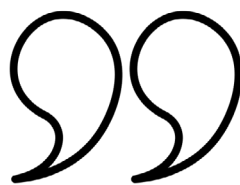
Анна Скрипка звертає увагу на проблему, пов'язану з мобілізацією звільнених з російського полону колишніх засуджених, які до потрапляння в полон, перебували на лікуванні у спеціалізованих туберкульозних лікарнях.

Про масштаби залучення до служби ВІЛ-позитивних пацієнтів свідчить приклад Кіровоградської області: за інформацією, оприлюдненою на засіданні регіональної ради з питань протидії поширенню туберкульозу та ВІЛ-інфекції/СНІДу, серед більш ніж 300 засуджених, які пішли в ЗСУ на підставі ст. 81¹, 42 мали діагноз ВІЛ.

Склалася ситуація, за якої для ВІЛ-позитивних, хворих на туберкульоз, пацієнтів замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) та інших засуджених із хронічними захворюваннями, які отримували лікування в медичних частинах ЦОЗ ДКВС, після звільнення та подальшого направлення до служби в підрозділах ЗСУ не розроблено алгоритмів, протоколів чи маршрутів пацієнта для забезпечення безперервності призначеного лікування.

Для осіб з тяжкими захворюваннями це може становити серйозну проблему, адже в установах виконання покарань вони були забезпечені необхідною медичною допомогою, насамперед — лікарськими засобами відповідно до медичних призначень.

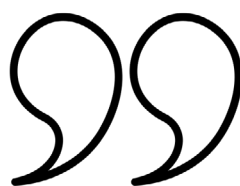
Часто у таких випадках пацієнти намагаються самотужки забезпечити собі необхідні ліки, але не завжди це просто зробити. Наприклад, антиретровірусну терапію (далі — АРТ) (передбачає обов'язковий щоденний

«Поки ТЦК і ВЛК закривають очі, п'яні та обколоті “бійці” йдуть на фронт: хронічні алкоголіки, яких визнали “придатними”. Сольовики і метадонщики з цирозом, тромбозами, астеною. Це не поодинокі випадки — це потік, який неможливо зупинити, бо комісії виконують план. Потім цю шушеру кидають на командирів. А вони змушені ставити їх на позиції, бо інших немає...

Що робити: жорстка і безкомпромісна політика. Відбір і контроль: жорсткі ВЛК і ТЦК: хронічні залежні — непридатні. Жодних винятків. Психологічна перевірка: не підходиш — іди лікуйся або шукай інший шлях»

Аліна Михайлова

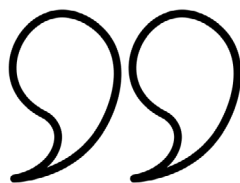

«Ми повертаємо засуджених із полонів. Деякі з них до полону перебували у туберкульозних лікарнях. У нас вже є випадки, коли таких людей хапають прямо на вокзалах. Як правило, вони з відкритими формами туберкульозу.

Серед них є й ВІЛ-позитивні, які більш ніж пів року не приймали терапію. Вони повертаються, і їх одразу забирають [до армії].

Ці люди ще не встигли ані з сімейним лікарем укласти декларацію, ані отримати терапію, ані навіть довідку, що були викрадені. Відповідно, й держава не надає жодної допомоги»

Анна Скрипка

«Коли з місць позбавлення волі звільняється ВІЛ-позитивна людина, вона повинна стати на облік у закладі охорони здоров'я (ЗОЗ), щоб продовжити отримувати антиретровірусну терапію. На момент звільнення їй надають запас препаратів, розрахований на два місяці.

Після постановки на облік у ЗОЗ, інформація про це з'являється у загальнонаціональній системі МІС ВІЛ — онлайн-платформі для обліку та моніторингу лікування ВІЛ-позитивних пацієнтів.

Однак ми фіксуємо випадки, коли ВІЛ-позитивні, на підставі ст. 81¹ для служби в ЗСУ, через два місяці так і не з'являються в системі охорони здоров'я МОЗ. Це свідчить про те, що вони, ймовірно, припинили лікування ВІЛ»

Дмитро Шевченко, керівник сервісних та адвокаційних напрямків діяльності БО «FREE ZONE»

прийом ліків до кінця життя пацієнта) можна отримати виключно в закладі охорони здоров'я, де пацієнт перебуває на диспансерному обліку, не більш ніж на три місяці. Препарати замісної підтримувальної терапії (далі – ЗПТ) також приймаються щоденно, але вони належать до списку наркотичних, видаються тільки в спеціалізованих кабінетах закладів охорони здоров'я різних форм власності, які мають відповідну державну ліцензію.

Невизначеність щодо медичного забезпечення таких пацієнтів призводить до зниження рівня боєздатності таких військовослужбовців, негативно впливає на фізичний та моральний стан, а у деяких випадках переривання лікування несе загрозу здоров'ю та життю таких пацієнтів та їхніх побратимів.

Водночас відсутність гарантій щодо безперервності медикаментозного забезпечення після звільнення стримує частину засуджених, які мають намір вступити до лав ЗСУ. Йдеться про осіб, які під час відбування покарання отримують специфічне лікування, проте не мають чіткого розуміння, яким чином воно буде продовжене після звільнення та направлення до військової частини. Наприклад, за даними ЦОЗ ДКВС, станом на 01.07.2024 року в установах виконання покарань утримувались 3669 засуджених, які мають ВІЛ-позитивний статус. Частина з них потенційно могла б ухвалити рішення про укладення контракту на проходження військової служби, якби мала впевненість у безперервному забезпеченні препаратами АРТ у нових умовах.

Декриміналізація дрібних крадіжок та викрадення звільнених з місць позбавлення волі

У другій половині 2024 року Верховна Рада внесла зміни до законодавства, якими, з одного боку, збільшила адмінштрафи за дрібні крадіжки чужого майна, а з іншого, — декриміналізувала цей вид злочину: 9 серпня 2024 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» [№ 3886-IX від 18.07.2024.](#)

Цей крок позиціонувався державними інституціями як заходи, спрямовані на гуманізацію системи правосуддя та більш ефективне використання державних ресурсів. Передбачалося, що декриміналізація дрібних крадіжок призведе до звільнення від покарання тисяч осіб.

Декриміналізація поширюється на випадки, коли вартість викраденого майна не перевищує визначеного законом мінімального порогу. Станом на 2024 рік цей поріг становить 3028 грн. Відповідно, викрадення майна на суму, що не перевищує зазначене значення, не кваліфікується як кримінальне правопорушення.

Зазначена сума розрахована як подвійний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який, у свою чергу, дорівнює прожитковому мінімуму для працездатної особи, встановленому з 1 січня поточного року.

В Україні протягом 2023 року було зареєстровано 82 123 кримінальних проваджень за статтею 185 Кримінального кодексу, з яких у 48 921 повідомлено про підозру, до суду скеровано 44 924 кримінальних проваджень та 30 155 кримінальних проваджень закрито. Яка кількість з них стосувалася кримінальних правопорушень щодо заволодіння майном вартістю від 302,8 до 3028 грн та яка кількість правопорушників були засуджені до реальних термінів позбавлення волі та перебували в установах виконання покарань ДКВС України, достеменно невідомо. Однак у період з 9 серпня (дата набрання чинності цих змін) до 29 листопада 2024 року [більше 2000 засуджених](#) скористалися можливістю звільнитись раніше строку, призначеного судом за крадіжку чужого майна.

За інформацією Департаменту з питань виконання кримінальних покарань, станом на грудень 2024 року внаслідок декриміналізації дрібних крадіжок з установ виконання покарань звільнено 1525 осіб. Можна припустити, що це число буде значно більшим, оскільки ще багато клопотань знаходяться на стадії розгляду. Станом на листопад 2024 року судами розглянуто 62% клопотань щодо перегляду вироків осіб, засуджених за окремі майнові злочини (крадіжка (ст. 185 ККУ), шахрайство (ст. 190 ККУ) привласнення і розтрата (ст. 191 ККУ) на суму до 3028 грн.

Слід зазначити, що законодавством України не передбачено обов'язкової ініціативи з боку державних органів, установ чи службових осіб щодо звільнення осіб, засуджених за діяння, кримінальність яких була усунена законодавством. Це означає, що відповідальність за ініціювання процесу звільнення лежить на засудженій особі та її адвокаті.

У деяких випадках подальша доля осіб, звільнених унаслідок декриміналізації дрібних крадіжок, може викликати занепокоєння через фіксовані випадки, коли такі особи одразу після виходу з колонії потрапляли до ТЦК.

За інформацією координаторів FREE ZONE, такі випадки були зафіксовані в Хмельницькій і Харківській областях. Окрім того, про таку проблему повідомляли у застосунку FREE LIFE й близькі засуджених, які відбувають покарання у Дніпропетровській області.

Олег Цвілій, голова правління ГО «Захист в'язнів України», повідомив про аналогічні випадки в Миколаївській області. На його думку, такі дії є неприйнятними.

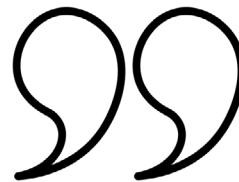
Також він поділився думками військового з 95-ї бригади Романа Криворучка, який воює з 2014 року:

«Роман, як командир, наголошує, що такі “наловлені” та інфіковані бійці — не підсилення, а тягар. Вони провалюють фланги, тікають, демотивовані. Формально підрозділ укомплектований, але свою функцію він не виконує. Роман каже: “Мені краще 6–7 мотивованих воїнів, ніж 70 таких, що за першої можливості піднімуть руки, здадуться ворогу, а потім ще й стануть героями російського телебачення”».

«Ми зафіксували низку випадків, коли звільнені через декриміналізацію дрібних крадіжок, одразу після виходу з колонії опинялися в ТЦК. За нашими припущеннями, між адміністраціями колоній і ТЦК здійснювався попередній обмін інформацією про звільнених осіб. Особливо це стосувалося групових звільнень — по 5–10 осіб. Представники ТЦК забирали їх безпосередньо біля воріт колонії. Подальша доля цих людей залишається невідомою»

Дмитро Шевченко

«Це викрадення людей. І так не має бути. Людина, як мінімум, повинна бути психологічно підготована. Якби вона хотіла йти на війну одразу, то писала б заяву за статтею 81, звільнялася умовно-достроково й добровільно йшла служити в ЗСУ. Але якщо вона дочекалася кінця строку, це означає, що їй потрібен час, щоб відновитися: обстежитися, обійняти рідних, прийти до тями.

Людині потрібен буфер часу, щоб підготувати себе до таких рішень. Адже коли засуджений повертається, бачить, що йому нема що робити, а навколо всі воюють, він свідомо може прийти до рішення піти на фронт. Там і гроші, і повага, але важливо, щоб цей крок був усвідомленим, а не нав'язаним»

Олег Цвілій

Результати анкетування колишніх засуджених

У серпні–вересні 2024 року було проведено перше пілотне дослідження щодо виявлення якісно-кількісних ознак, характеристик та потреб звільнених на підставі статті 81¹ КК України для подальшої служби в ЗСУ. Основні дані були зібрані шляхом анкетування колишніх засуджених, 52 з яких на момент дослідження вже уклали контракт із ЗСУ.

Анкетування охоплювало питання, що стосувалися:

- попереднього досвіду та потреб учасників;
- стану матеріально-технічного забезпечення та організації навчання;
- досвіду та потребах під час проходження військової служби;
- практики застосування звільнення на підставі статті 81¹ КК України.

Окрім анкетування, було також зібрано статистичну інформацію щодо загального складу колишніх засуджених, які підписали контракт із ЗСУ та наразі проходять військову службу. Дані охоплювали, зокрема, вікові характеристики та інші демографічні ознаки респондентів.

Переважна більшість респондентів була звільнена з місць позбавлення волі нещодавно – упродовж останніх 6 місяців.

Не спостерігається чіткої тенденції щодо невідбутої частини строку покарання: вона варіюється від 6 місяців до 8 років.

При цьому, під час застосування звільнення, наявність заохочень та стягнень не мала визначального впливу. Лише 9% респондентів мали більше ніж три заохочення, тоді як 72% не мали жодного заохочення. Водночас стягнення мали понад 56% опитаних.

Як уже зазначалося, більшість засуджених пішли на службу в ЗСУ з особистих патріотичних міркувань, проте були й такі, хто послався на примус з боку адміністрації (9%).

Усі звільнені проходили ВЛК за участі представників Міноборони. У низці випадків колишні засуджені вказували на формальність та поверхневність такого огляду.

Майже половина опитаних зазначила, що дані про їхній стан здоров'я не були враховані у повному обсязі. Це дуже негативна тенденція, особливо з урахуванням наявності у адміністрації установ виконання покарань повних даних про стан здоров'я засуджених.

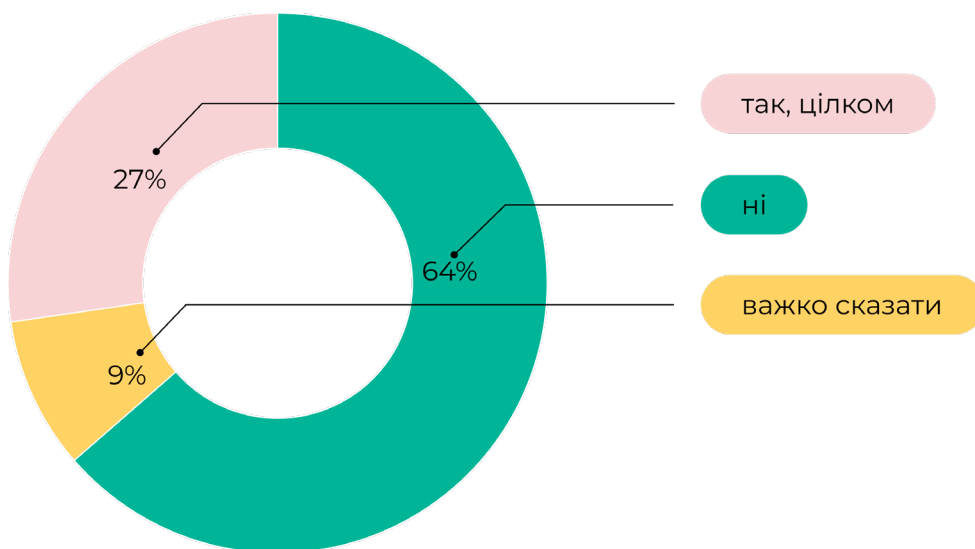
За визначеннями респондентів в [інших дослідженнях](#), мобілізація людей з певними проблемами зі здоров'ям або інвалідністю є однією з причин негативного ставлення до служби в ЗСУ.

Більшість звільнених, незважаючи на нетривалий строк, який минув з моменту звільнення, перебувають у зоні бойових дій (64%). Також є поранені, та особи, які вчинили ухилення від військової служби.

Показовим є те, що зі звільненими у 72% випадків адміністрацією установ виконання покарань не було проведено повного розрахунку, як це передбачено КВК України. Це є грубим порушенням прав таких осіб та чинних процедур.

Так само недосконалою виявилася процедура оцінки моральної та психологічної готовності до служби, оскільки у 45% її взагалі не було. Більше того, потрібно наголосити на відсутності у чинних нормативних актах алгоритму визначення такої готовності.

Як результат – у більшості звільнених очікування від служби не виправдалися. Це може бути зумовлено як поверхневими підходами до роз'яснювальної роботи з засудженими на етапі подання ними клопотання, так і недоліками процедур звільнення, вивчення особи та її стану здоров'я, а також умовами підготовки і проходження служби.

Чи виправдалися ваші очікування від проходження служби?

Середній строк підготовки перед відправкою в зону бойових дій триває 1 місяць. З урахуванням психологічного стану людини, яка звільняється з місць позбавлення волі, цей термін, ймовірно, є недостатнім для повноцінної адаптації та підготовки.

Обмеженими є й види підготовки, які були реалізовані на етапі навчання.

Практично всіх звільнених вчили основам стрільби та тактики бойових дій, але наданню первинної медичної допомоги та іншим питанням увага майже не приділялася.

Це корелює з [результатами опитування](#) серед інших категорій військовослужбовців, які висловлювали розчарування тим, що немає базової підготовки, яка б відповідала посаді, яку мають займати мобілізовані чоловіки.

Цивільні найчастіше визнавали прискорені терміни військової підготовки як те, що демотивує, хоча це питання порушували і військовослужбовці, і ветерани. Також усі групи респондентів зазначили, що важливим чинником, який заважає реалізувати плани демобілізації, є відсутність належної підготовки резервних підрозділів. Як сказав один із солдатів, «багато людей бояться йти, тому що вони чули ці історії про те, як ненавчених хлопців кидали одразу на нуль». Недостатня підготовка не лише негативно впливає на мотивацію, а й загалом послаблює боєздатність української армії, адже «надійніше» воювати пліч-о-пліч із добре підготовленими військовослужбовцями.

Потрібно відзначити високий рівень матеріального забезпечення колишніх засуджених. Зокрема, респонденти відзначають, що після прибуття у підрозділ отримали: спальні речі (91%), бронежилети (91%), зброю (100%), аптечку (64%), увесь необхідний одяг (46%).

Цікаво, що жоден колишній засуджений не послався на потребу у психологічній допомозі, так само, як і жоден не вказав на брак зброї. Утім, 27% респондентів зазначили, що все ж потребують допомоги у забезпеченні одягом, а 18% — спорядженням.

Незважаючи на нетривалий час дії статті 81¹ КК України, вже майже 10% опитаних звільнених мають нагороди і заохочення за участь в бойових діях. Мова і про присвоєння до іншого звання, і про нагородження медалями, орденами.

На такому ж рівні й кількість осіб, які мають стягнення вже під час проходження служби в ЗСУ.

Проте в переважній більшості ці стягнення не є офіційно застосованими та становлять швидку реакцію на допущені звільненими порушення. Анкетовані засуджені зазначають, що до них застосовувалися стягнення у виді «500 відтискань», «ляпасу по обличчю», «поміщенню до зачиненого приміщення без їжі на 12 годин» тощо.

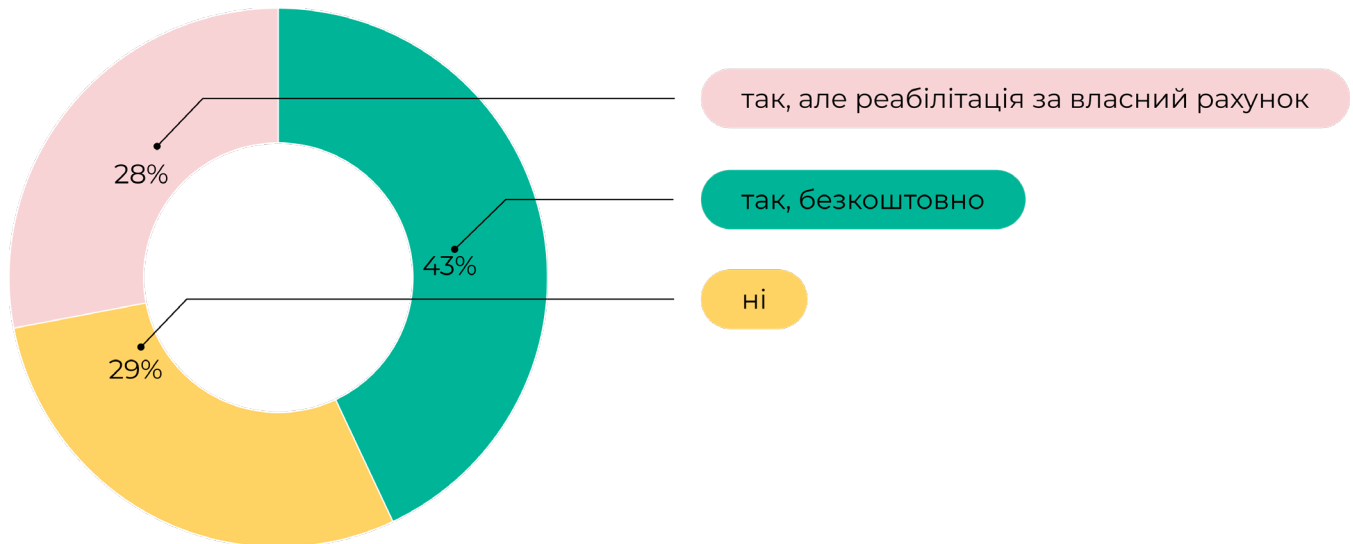
Найбільшими складнощами у проходженні служби звільнені вважають поганий стан здоров'я, страх та відсутність відпустки.

Відпустка є доволі вагомим чинником і для інших категорій військово-службовців. Так, військові скаржаться на відсутність ротації військ і регулярних періодів відпочинку для підрозділів. Як сказав один цивільний, «всі вже прекрасно розуміють, що це, по суті, квиток в один кінець». Респондентки погодилися, що брак регулярних термінів відпустки деморалізує, при цьому дві дружини військовослужбовців припустили, що велику свободу щодо надання відпусток і вихідних мають окремі командири. А засуджені, що йдуть на службу до ЗСУ, взагалі позбавлені такої можливості, що теж визнається певним демотиватором.

При цьому більше половини респондентів вже мали поранення (55%), отримані під час бойових дій. Число поранень серед іншого складу ЗСУ

не корелюється з цими показниками. Це може свідчити про використання колишніх засуджених саме на найгарячіших напрямках, незважаючи на відсутність досвіду і ґрунтовної підготовки.

При цьому стан надання допомоги після травми залишається незадовільним.

Чи отримали ви необхідну допомогу у разі поранення чи травми?

55% звільнених незадоволені станом справ у підрозділі. Це теж може бути наслідком неготовності до проходження служби.

Високий відсоток респондентів (36%) відзначають нелюдське поводження при проходженні служби у підрозділі. 27% респондентів вказують на випадки нехтування їхнім життям, 18% — на відсутність медичної допомоги, 18% — на жакливі умови перебування. 9% зауважень до служби у підрозділі не мають.

Результати анкетування свідчать про відсутність єдиного підходу у питанні надання відпусток. Ряду респондентів вони надавалися, іншим (73%) — ні, навіть за наявності поранень та інших особистих обставин.

Як позитивний момент, слід відзначити наявність у звільнених можливості підтримувати контакти з рідними і близькими. Жоден з опитаних не вказав на її відсутність. Натомість окремі респонденти зазначали, що не мають мобільного пристрою, щоб тримати контакт з близькими.

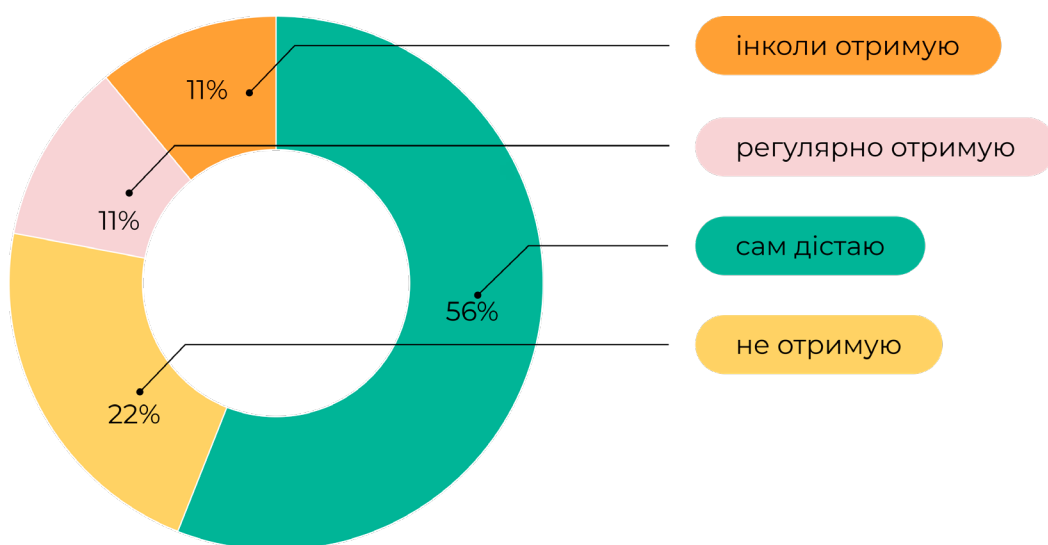
Доволі позитивним є стан справ з виплатами таким військовослужбовцям. Згідно з їхніми відповідями, практично усі (82%) отримують кошти, хоча й у різному розмірі від 17 до 100 тисяч. 9% на момент проведення опитування ще чекали на виплату. Ще 9% зазначили, що не отримували виплати жодного разу.

Ставлення засуджених до питань, пов'язаних з фінансуванням ЗСУ та корупцією, дещо відрізняється від загальноприйнятих поглядів серед військовослужбовців та цивільних осіб.

При опитуванні жоден засуджений не послався на корупцію в сфері оборони, тоді як інші респонденти вказують, що їх деморалізують випадки корупції, особливо в сфері оборонних закупівель. Як зазначає один з військових не з числа колишніх засуджених, «дуже демотивують корупційні скандали. [...] І ти розумієш, що хтось тут душу кладе, а там хтось заробляє на цьому, це дуже шкодить». Крім того, респонденти повідомили, що військовозобов'язаних демотивує і бюрократична тяганина. Ще одним чинником, який деморалізує, за словами частини респондентів, є те, що політичні еліти відгороджуються від військової служби, і це створює відчуття соціальної несправедливості. А також те, що фактично війна стає справою бідних.

Можливо, таке ставлення пов'язане з тим, що засуджених не піддають примусовій мобілізації, отже, вони більше зосереджені на власній мотивації, ніж на пошуку демотиваційних чинників.

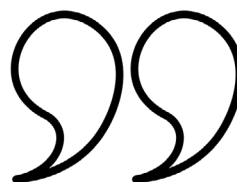
Майже половина (46%) респондентів потребує постійного лікування (зокрема, АРТ, ЗПТ, лікування гепатиту С). Проте більшість з таких військовослужбовців не отримують допомогу від держави і повинні самі «діставати» собі необхідні ліки.

У разі, якщо ви потребуєте постійного лікування чи медикаментозної підтримки, чи отримуєте ви необхідні препарати?

Коментарі та пропозиції колишніх засуджених також стосуються переважно саме ставлення до них з боку командирів.

Варто зазначити, що негативна оцінка неправомірних дій з боку командирів є проблемою, яку також відзначають військовослужбовці, що не належать до категорії засуджених. Так, у дослідженні «Мобілізація сердець

«В тюрму має сісти полковник Лозицький І. В. та ком.31 бригади, за свідоме знищення особового складу бригади, і, зокрема батальйону Шквал»

«Нас посылают на мясо. И не выплачивают деньги»

«АРТ терапія не та, що була, обіцяли поміняти і не міняють»

«Використовують засуджених як гарматне м'ясо, ставляться, як до непотребу»

коментарі засуджених

і умів у воєнний час: побоювання та сподівання українців щодо військової служби», показано, що солдати та ветерани були найкатегоричнішими, критикуючи непрофесійних командирів. Як пояснює один з опитаних військових, *«дуже багато ситуацій залежить від командира, [...] в одних частинах це більш-менш нормально, [...] а є так звані “м'ясні бригади”, батальйони [...] Це дуже тебе демотивує, коли ти потрапляєш в “м'ясну бригаду”, і тебе просто не беруть»*. Занепокоєння, викликане непрофесійністю командирів, які «використовують мобілізованих чоловіків як гарматне м'ясо», висловлювали і цивільні. Один з ветеранів стверджував, що невдоволення командирами може перерости в загальну недовіру до уряду. Кілька респондентів розповідали історії своїх знайомих, які служать, про те, як погрожували командирам через погані накази або проявлену неповагу до підлеглих.

Мотивація для засуджених долучатися до служби в армії

Як уже було зазначено, в Україні на сьогодні фіксується зниження мобілізаційного потенціалу. Згідно із дослідженням «Мобілізація сердець і умів у воєнний час: побоювання та сподівання українців щодо військової служби», проведеним серед цивільного населення, нині у суспільстві зростає рівень занепокоєності та пересторог, пов'язаних із наявними недоліками у проведенні мобілізації. Як зазначають респонденти наведеного дослідження, це пов'язано переважно із позбавленням права вибору, де саме людина буде служити, невизначеністю, відсутністю відчуття контролю, прозорих правил щодо умов військової служби, періодів навчання нових підрозділів, а також соціальних гарантій для військовослужбовців. Так, більшість респондентів поділяють думку, що патріотичний запал, який існував під час перших місяців, наразі зменшився. Один військовий рекрутер вказує на помилку, якої влада припустилася на той час:

«Багато людей не змогли долучитися в перші дні повномасштабного вторгнення, їх [їхні дані] не зафіксували, з ними не попрацювали. І цей запал патріотичний [...] було втрачено».

За словами одного з солдатів, «вмотивовані прийшли 22-го року, можливо, частина в 23-му році. Зараз вмотивованих іти у військо майже немає». Одна з учасниць зазначеного дослідження поділилася подібною думкою:

«Усі, хто хотів [воювати], вже пішли [на фронт]. Всі інші, хто не хотів, ховаються».

Один з ветеранів вказав на важливу зміну в ставленні людей, яка може частково пояснити складнощі, що виникають у процесі мобілізації: спершу чимало людей «кинулися захищати» країну як добровольці; пізніше цивільне населення переконалося, що «хлопці справляються»; це хибне уявлення посилювалося офіційною комунікацією; насамкінець через низку чинників «люди почали боятися».

Соціологічне опитування, проведене агентством InfoSapiens у січні 2024 року, показало, що серед чоловіків, які наразі не служать в армії, майже 16% — повністю готові служити, якщо їх призвуть, 19% — швидше готові, понад 18% — відчують себе швидше не готовими і майже 30% — геть не готові. Опитування InfoSapiens виявило такі п'ять основних причин, які можуть відлякувати чоловіків від мобілізації (подано у порядку спадання):

- недостатнє матеріальне забезпечення (65,6%);
- можливість тривалої втрати працездатності або смерті (64,1%);
- невизначений строк служби (63,8%);
- неналежна підготовка перед відправкою у військову частину (64,3%);

- ймовірність потрапити в частину з «поганим командиром» (59,6%).

Подібні думки озвучують й засуджені, які не виявляють бажання звільнитися умовно-достроково для проходження служби у війську. Так, від звільнення з подальшим вступом в лави ЗСУ їх зупиняють невизначені умови проходження служби та відсутність відпусток. Це, зокрема, пов'язано з тим, що для звільнених на підставі ст. 81¹ закон передбачає відпускні дні лише за станом здоров'я.

28-річний Валентин відбуває покарання за статтю за вбивство. Суд дав йому 12 років ув'язнення. Чоловік може піти до ЗСУ, але не хоче. У 2014 році він брав участь в АТО як доброволець і ніс службу на фронті півтора року. Зараз він упевнений, що як від штурмовика з нього користі не буде.

Сумніви й страхи часто пов'язані також і з острахом щодо того, як ставитимуться до засуджених у війську.

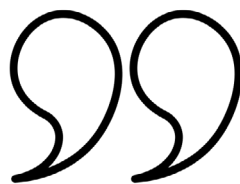
Натомість, на відміну від цивільного сектору, динаміка залучення засуджених до лав ЗСУ зберігається.

«До прикладу, у Синельниківській колонії покарання відбувають близько 600 людей. 200 пішли воювати. Питаю, чи є неуспішні історії. Більшість успішних. Звісно, що є й СЗЧ, й загиблі. Але диверсій, провальних історій мінімум», — зазначає Олег Цвілій.

Така ж ситуація, за даними медіа-порталу «Новини ветеранів», спостерігається й в Бориспільській виправній колонії №119, де з 620 засуджених 177 пішли захищати країну, а близько 70 чекають на рішення суду і виявляють готовність до участі у бойових діях.

Цю тенденцію правозахисник аргументує мотивацією засуджених йти на війну:

«Головна мотивація таких засуджених — повернутися у суспільство героєм, а не позорником. Можливо, він десь підвів свою сім'ю, дитину. А тепер у нього з'явився шанс вийти з негативної ситуації переможцем», — розповідає Олег Цвілій.

«Мені як людині, яка відсиділа три роки, не бачила рідних, йти воювати, не маючи можливості бачити своїх рідних, як на мене, це не дуже»

Олег, засуджений

«Є певний страх, я цього не приховую, певні побоювання. Хотілося б більше розуміти, на яких умовах звільнені йдуть служити, що буде далі»

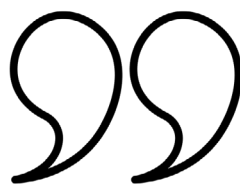
Ігор, засуджений

«У мене є спеціальність, я — кухар. Там не потрібні кухарі, там потрібні штурмовики. Я розумію, що є люди, які краще підготовлені. Я розумію, що якщо війна не закінчиться, я за два роки вийду, у мене УДЗ. Я вийду, можу заробляти. І я розумію, що, вийшовши на волю і купивши 10 дронів, на які я зароблю, я допоможу набагато більше нашим ЗСУ, ніж поїду туди і проживу там пів години»

Валентин, засуджений

«Якби я був на волі, то пішов би в ЗСУ, а так, єдине, що мене відштовхнуло від цього — невідомо, як до тебе ставитимуться там. Як до звичайної людини або як до засудженої»

засуджений

«Я не відчуваю жодного тиску, щоб піти служити. Я просто вирішив повністю змінити своє життя. У мене також є велика мотивація: багато членів моєї родини загинули в Маріуполі. Мені подобається мій вибір, тому що тепер замість того, щоб лежати на тюремному ліжку, я можу отримати нові навички і змінити своє життя»

засуджений

За його словами, до рішення долучатися до лав ЗСУ деяких засуджених підштовхує також почуття помсти. Особливо це відстежується серед тих, хто втратив під час повномасштабного вторгнення росії в Україну своїх друзів та рідних.

Інший засуджений на ім'я **Олександр** розповідає, що на рішення долучатися до лав ЗСУ повпливала загибель близьких друзів.

■ «Хочеться помститися загарбникам», — підкреслює він.

Не останню роль у залученні засуджених до війська грає фінансовий стимул, на відміну від цивільного сектору, де цей фактор не відіграє значної ролі в мотивації людей до служби в армії.

■ «Більшість засуджених таких грошей ніколи не заробляли. Звісно, це для них стимул. Вони можуть сім'ї допомогти, дітям відправити», — зазначає **Анна Скрипка**.

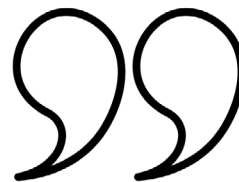
Ці спостереження підтверджує й начальник Служби безпеки окремого штурмового батальйону «Арей» УДА 129-ї бригади ЗСУ **Степан Ковальчук**:

■ «Цей шанс для них теж унікальний — відбілитися і повернутися не з тюрми — обшарпаними, голими-босими, з порожніми кишенями, — а з фронту — як захисник української нації, української держави. Це можливість почати своє життя з початку, покращити фінансове становище. І якщо, не дай Боже, хтось із колишніх засуджених загине на фронті, то і цьому є продовження, як вони самі і пояснюють.

■ До прикладу, один 24-річний хлопчина з колонії в Харківській області каже, що у нього на волі є донька, яка живе з його мамою, і, мовляв, якщо він загине на війні, то вони отримають компенсацію у кілька мільйонів гривень, і у дитини життя складеться добре, а він спатиме спокійно. Оскільки забезпечити їхнє майбутнє він не може ані на волі, ані у в'язниці...»

Так, наприклад, Вадиму, засудженому до позбавлення волі у Бориспільській колонії, залишилося відбувати покарання 5 місяців. Проте він вирішив вступати до лав ЗСУ.

Серед тих, хто приймає рішення про УДЗ для проходження служби, є й такі, що намагаються використати це, щоб достроково завершити свій строк ув'язнення:

«Прийняв рішення йти воювати, щоб допомогти сім'ї, дітям. Вони за кордоном. Хочу викупити свою провину перед батьками, дітьми. Я хочу, щоб мене запам'ятали не як зека»

Вадим, засуджений

■ «Є такі, що відбuvають покарання за ст. 115, і підписують контракт, сподіваючись, що війна закінчиться швидше, ніж їхній строк. Вони розраховують, що таким чином звільняться раніше. Але в цілому більшість ідуть усвідомлено», — зазначає **Олег Цвілій**.

Дехто, як зазначає **Анна Скрипка**, може використовувати мобілізацію для отримання доступу до заборонених речовин.

«Є ті, хто йде просто, щоб вколотися», — додає вона.

«Багато хто знає, що на фронті легше отримати доступ до заборонених речовин, ніж у тюрмі. Дехто мислить цими мірками. Але більшість усе ж таки мають патріотичні переконання», — підкреслив **Олег Цвілій**.

На його думку, мотивація засуджених йти на фронт в Україні значно відрізняється від мотивації засуджених в росії. Якщо російські ув'язнені часто погоджуються воювати через обіцянку помилування чи матеріальну вигоду, в українських колоніях помітно інші настрої.

Олег Цвілій переконаний, що українська пенітенціарна система суттєво відійшла від радянських методів утримання:

«Україна рухається до моделі демократичної держави, і навіть умови утримання українських в'язнів вже далекі від радянських гулагівських реалій. Людям є за що боротися».

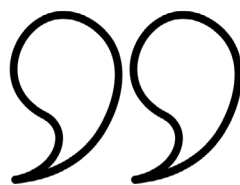
Щодо побоювань, що колишні засуджені можуть залишати службу, **Степан Ковальчук** висловив таку думку:

«Люди різні, мотивація різна. Найбільший чинник — вирватися з неволі. Але втекти? Сумніваюся».

За його словами, можливість успішної втечі зараз майже неможлива:

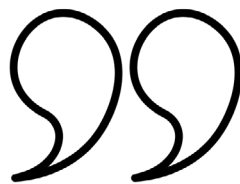
«Я говорю з хлопцями, пояснюю, попереджаю тих, хто сів у тюрму чотири-шість років тому, що зараз камери спостереження висять у будь-якій кав'ярні, біля кожного під'їзду, і їх зловлять за лічені години. І, по факту, вони повернуться до в'язниці. Тільки додатково до того, що мали, отримують ще кілька років».

Степан Ковальчук переконаний, що засуджені більш вмотивовані воювати, ніж цивільні.

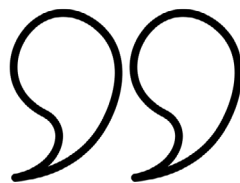
«Російські засуджені йдуть воювати за помилування і за гроші. Виключно меркантильні мотиви: трофеї зберігати, марадьорити. У нас же серед засуджених багато тих, хто особисто постраждав через війну. Деякі мають рідних, які втратили домівки чи живуть на окупованих територіях. Хтось втратив близьких, а хтось із рідних уже воює чи загинув. Ця війна торкнулася їх безпосередньо, тому вони готові боротися за свою країну»

Олег Цвілій

«Українські ув'язнені на п'ять порядків більш ідейні, ніж паскудний “Вагнер”»

Дмитро «Філософ» Савченко, офіцер 1-го окремого штурмового батальйону «Да Вінчі»

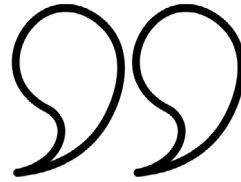
«Люди, яких зловили у цивільному житті і силою привезли, більш налаштовані втекти, ніж ув'язнені. Останні розуміють, що у них одна дорога, у них є характер, адже вони певний час були у неволі, де свої закони та порядки. Людина, щоб вижити в такому середовищі, змушена якось змінюватися, трансформуватися, випрацювати якийсь стрижень...Тому однозначно так — більш вмотивовані. Вони практично на голову вище за настроєм, характером та духом»

Степан Ковальчук

Це підтверджує й **Юрій Федоренко**, командир батальйону УБпАК «Ахіл-лес» 92 ОШБр ім. кошового отамана Івана Сірка:

«На початку повномасштабної війни ми розпочинали свій шлях зі стрілецької роти, це територіальна оборона. У мене другий взвод був на 90% укомплектований людьми, які були позбавлені волі на території України, відбули своє покарання та повернулися до нормального життя. Наші люди, навіть ті, які були засуджені, — вмотивовані. Це ті люди, які можуть забезпечити результат на полі бою», — підкреслює він.

Однак думки командувань різних батальйонів щодо такої категорії військових деінде розходяться. Наприклад, офіцер артилерії 4-ї бригади Національної гвардії України «Рубіж» **Володимир Назаренко** з позивним «Сонечко» категорично проти того, щоб мобілізація засуджених на фронт застосовувалась замість строку відбування покарання.

«Особисто я негативно ставлюсь до того, коли на фронті будуть перебувати ті, хто буде ототожнювати захист на фронті з відбуванням покарання. Я вважаю, що захист країни — це почесний обов'язок. І не хочу, щоб поряд зі мною в окопі, чи будь-де на фронті, виконували бойові задачі люди, для яких це рахується, як альтернативне покарання»

Володимир Назаренко

На противагу такій позиції, слід зазначити, що для колишніх засуджених в армії є перспектива командного офіцерського росту. Так, наприклад, за словами **Олега Цвілого**, у Городищенську виправну колонію № 96 рекрутувати засуджених приїжджає колишній засуджений, який добровільно вступив до лав ЗСУ, звільнившись умовно-достроково під час першої хвили. Також відомо, що керівні посади займають колишні засуджені й в Третій окремій штурмовій бригаді.

«Хлопці вже загартовані життям. Є поняття, що таке честь і гідність, що таке не зганьбити свою честь. Тому у цих хлопців є велика мотивація. Можливо, саме тому вони йдуть в солдати. З них вийдуть хороші солдати»

Віктор, доброволець із Синельниківської виправної колонії №94, інструктор ЗСУ

До того ж, як зазначає **Олег Цвілий**, військовим з числа колишніх засуджених легше адаптуватися до умов служби:

«Засуджені, як правило, звикли до складних умов життя, включаючи відсутність приватності, непорядкованість побуту та навіть сусідство з тарганами чи щурами. Такі умови, які можуть здаватися неприйнятними для цивільної людини, для них уже не є стресовими».

Однак в окремих випадках можна говорити й про демотивацію як серед колишніх засуджених, так і серед засуджених.

«Величезна демотивація — коли людям не дають відновитися після поранення і відправляють на бойове завдання. Я знав військового з числа звільнених, який поїхав на виконання завдання із милицями. Пряме влучання в автомобіль, поворотами бачили. Машина згоріла,

тіла не залишилося. Командування знає, що у будь-якому випадку ніхто не може спростувати, тому оголосили його безвісти зниклим. Люди бачать, як все це відбувається. Це дуже демотивує», — розповідає **Олег**.

Він також навів приклад однієї з бригад, де загинули 80% колишніх засуджених:

«Вони протримали позицію на одній мотивації 3 доби. Зрештою, ні позиції, ні людей. Використали, як “м’ясо”».

Це не єдиний трагічний випадок, про який розповідає **Олег**:

«Нам відомо про ситуацію, коли група новобранців загинула ще до того, як дісталася позицій. У перші дні перебування в навчальному центрі під час занять із саперної справи інструктор демонстрував протитанкову міну та стверджував, що вона вибухає тільки при наїзді ваги понад 150 кілограмів. Щоб підтвердити свої слова, він кинув міну під ноги, але вона детонувала. У результаті сам інструктор загинув, 17 людей стали «двохсотими», а ті, хто вижив, залишилися з тяжкими пораненнями — без очей, без кінцівок».

Страх смерті або інвалідності — ключові чинники демотивації як серед цивільних, так і серед засуджених. Ці ж фактори названо тими, що найбільше впливають на неготовність українців бути мобілізованими, за даними опитування, проведеного [Міжнародним республіканським інститутом](#).

Та попри всі наявні проблеми, рекрутинг серед засуджених триває.

«Ймовірно, багато з них не мають повного уявлення про реальну ситуацію та, керуючись патріотичними чи меркантильними мотивами, продовжують вступати до лав ЗСУ. Однак ключова проблема полягає не у засуджених, а в недоліках роботи командування та інструкторів. Часто цей цінний людський ресурс використовують неефективно через неправильний підхід чи брак належної підготовки», — зазначає **Олег Цвілій**.

На думку **Олексія Загребельного**, керівника БО «FREE ZONE», надання засудженим доступу до інформаційних ресурсів, де вони зможуть ознайомитися з відкритими вакансіями у різних підрозділах, є більш грамотним і ефективним підходом до організації процесу рекрутингу.

Цю думку підтримує й **Олег Цвілій**. Він наголошує, що засуджені переважно не мають змоги обирати, куди йти воювати:

«Більшість засуджених не хочуть чекати, поки до них завітають представники якоїсь конкретної бригади. Щодо жінок, то вони взагалі позбавлені будь-якого вибору. Їх якщо й беруть, то тільки два підрозділи. Нема інформації, де їм краще. Я питаю: “Чого ви пішли туди?”. А вони мені: “А куди? Хто приїхав, туди й пішов. До нас приїхала оця бригада, вона розповіла про себе і все”. У цьому напрямку немає жодного інформаційного преїскуранта».

Утім, згідно з коментарями деяких засуджених, так відбувається не усюди:

«До нас приходили рекрутери з різних частин, бригад. Командири спілкувалися з нами, з кожним окремо. Ми могли обрати, куди хочемо йти служити», — розповідає **Вадим**, засуджений до позбавлення волі у Бориспільській виправній колонії.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Позитивні аспекти

1. Відсутність обмежень на строк покарання чи його невідбуту / відбуту частину.
2. Незначний перелік постатейних заборон.
3. Стислі та конкретні терміни направлення рішень на виконання.
4. Відсутність визначального впливу наявності заохочень і стягнень.
5. Наявність виплат та забезпечення зброєю і іншими необхідними речами.

Негативні аспекти

1. Нормативний порядок звільнення, укладання контракту та доставки до підрозділів, а також перелік посад відсутній. Це створює підґрунтя для можливого порушення прав.
2. Відсутність алгоритму проведення професійно-психологічного відбору та критеріїв придатності за цією ознакою.
3. Відсутність порядку визначення достатнього рівня фізичної підготовки для виконання обов'язків військової служби та суб'єктів його оцінки.
4. Відсутність порядку реалізації адміністративного нагляду в умовах бойових дій та захисту прав від необґрунтованих дій. Встановлення такого нагляду без реальних підстав, а суто для перестороги. Недотримання порядку встановлення адміністративного нагляду та призначення обмежень, не передбачених чинним законодавством.
5. Відсутність порядку проходження лікарського огляду та визначення придатності (а також оскарження прийнятого рішення) у разі його здійснення персоналом ЦОЗ ДКВС України.
6. Відсутність порядку (за наявності формального права) отримання звільненими на підставі статті 81¹ КК України одноразових виплат при укладанні контракту, підйомних та вартості житла.
7. Низька якість підготовки матеріалів на засуджених для застосування статті 81¹ КК України з боку адміністрації установ виконання покарань, що призводить до відмов у застосуванні цієї норми.
8. Випадки відсутності забезпечення повного розрахунку при звільненні з установи.
9. Відмінності стану первинної підготовки та матеріально-технічного забезпечення залежно від конкретного командування.

10. Відсутність належної роз'яснювальної роботи щодо проходження служби й усіх можливих ризиків з боку адміністрації установ. Відсутність оцінки судовими органами обставин щодо засудженого і його індивідуальних особливостей.

Пропозиції щодо подальших дій

1. Розробка змін до чинних НПА, а також формування передбачених чинним законодавством НПА, відсутніх нині, для виключення дискримінаційних положень та запровадження чітких процедур підготовки засуджених до звільнення на підставі статті 81¹ КК України.
2. Підвищення обізнаності представників судових органів, прокуратури, ДКВС України, військових частин та ТЦК, самих засуджених щодо порядку проходження служби звільненими, ризиків, підстав для звільнення тощо.
3. Визначення та схвалення (на рівні ЦОЗ ДКВС та/або Міноборони) алгоритму проведення медичного огляду та оцінки достатнього рівня фізичної підготовки, професійно-психологічного відбору засуджених, які виявили бажання звільнитися за статтею 81¹ КК України.
4. Встановлення мінімальних термінів первинної військової підготовки та її змісту, запровадження практики участі в такій підготовці до моменту звернення з заявою щодо застосування статті 81¹ КК України.
5. Звернення до Міністерства юстиції щодо необхідності ґрунтовного вивчення кандидатів на звільнення та забезпечення дотримання їхніх прав, в тому числі й на повний розрахунок при звільненні.
6. Розширення діяльності безоплатної правової допомоги та спостережних комісій на питання, пов'язані із застосуванням статті 81¹ КК України, в тому числі й через внесення змін до відповідних положень.
7. Проведення навчання спостережних комісій щодо їхньої ролі при реалізації права брати участь у засіданнях комісій установ виконання покарань під час розгляду питань про внесення до суду подань щодо умовно-дострокового звільнення засуджених через здійснення оцінки реальної готовності та мотивованості засуджених.
8. Ініціювання перед Міністерством охорони здоров'я та Міністерством оборони потребу в розробці алгоритму забезпечення безперервності лікування (ЗПТ, АРТ тощо) у підрозділах ЗСУ.
9. Вирішення з Міністерством оборони питання щодо належного забезпечення проходження служби військовослужбовцями з числа колишніх засуджених.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству юстиції України

1. Ініціювати зміни до чинних законодавчих актів для усунення прогалин в частині застосування і здійснення адміністративного нагляду, а також дискримінаційних положень стосовно місця та умов проходження служби (у частині відпусток).
2. Сформувати алгоритм підвищення обізнаності засуджених щодо порядку проходження служби звільненими, ризиків, підстав для звільнення тощо.
3. Затвердити порядок проведення медичного огляду та оцінки достатнього рівня фізичної підготовки, професійно-психологічного відбору засуджених, які виявили бажання звільнитися за статтею 81¹ КК України.
4. Розширити діяльність БПД щодо представлення інтересів засуджених, пов'язаних із застосуванням статті 81¹ КК України, в тому числі й через внесення змін до відповідних положень.
5. Забезпечити повний розрахунок з особами. Які звільняються за ст. 81¹ КК України.
6. Забезпечити якісну підготовку матеріалів на засуджених для застосування статті 81¹ КК України з боку адміністрації установ виконання покарань.

Міністерству оборони України

1. Спільно з МОЗ України розробити алгоритм забезпечення безперервності лікування (ЗПТ, АРТ тощо) у підрозділах ЗСУ.
2. Встановити мінімальні терміни первинної військової підготовки та її змісту, запровадження практики участі в такій підготовці до моменту звернення з заявою щодо застосування статті 81¹ КК України.
3. Посилити відповідальність командирів за порушення прав військовослужбовців, зокрема, з числа засуджених.
4. Визначити порядок отримання звільненими на підставі статті 81¹ КК України одноразових виплат при укладанні контракту, підйомних та вартості житла.